

1.

Dne 3. listopadu 1918, ani ne týden po vzniku samostatné Československé republiky, započalo se v hlavním městě Praze s řešením otázky čechoslovakismu. Mariánský sloup, stojící na Staroměstském náměstí od roku 1652, měl oné listopadové neděle padnout k nohám mistra Jana Husa, nakonec ale letěl po zádech směrem k Týnu, přičemž drobnou změnu plánu a následné přeskupování přihlížejících zapříčinil obecní zřízenec, který organizátora happeningu Frantu Sauera hezkou chvílí na kolenou prosil, aby diváky přesunul na druhou stranu a sloup povalil jinam: „V blízkosti Husova pomníku vede jen mělko pod zemí uložený kanál,“ děl poníženy radniční služebník. „A Mariin nos... Inu, až se Marie zřítí, Mariin nos udeří do kanálu a jistě ho prorazí!“

Déle než čtvrt tisíciletí hleděla panenka Marie se sepnutýma rukama ze Staroměstského náměstí k nebi a dnes se jí to mělo vymstít. Neposkvrněná se od roku 1652 pod nohy nepodívala ani jedinkrát. Věděla vůbec, že pravou nohou šlape po hlavě ďáblově v podobě draka s křídly? Nezdá se; kolem hlavy měla gloriolu z dvanácti hvězd, Immaculata. Je pravděpodobné, že myšlenkami byla někde úplně jinde, když se jí pod nohama rodila sekulární demokracie.

A dole na náměstí stojící dav se mohl smíchy potřhat. Ten gestikulující obecní zřízenec, který pod rukou svíral rozměrný dossiér a prosil o svalení sloupu raději po zádech směrem k Týnu, nebyl svědomitým obecním zřízencem, ukázalo se, nýbrž jen další atrakcí, nastrčeným bavičem, fiktivním zastáncem všeho, co muselo se vznikem republiky zmizet, a stejně tak byla pouhou atrakcí i prosebnice, která ve chvíli, kdy se Sauer chystal vydat povel ke stržení, klečela v místě odhadovaného dopadu a takto se modlila k panence Marii:

„Zdrávas, Královno, matko milosrdenství,
živote, sladkosti a naděje naše, buď zdráva!
K Tobě voláme, vyhnání synové Evy,
k Tobě vzdycháme, lkající a plačící
v tomto slzavém údolí.
A proto, orodovnice naše,
obrať k nám své milosrdné oči
a – Panno Marie Podsrpenská – spadni!“

„Až to spadne, tak vás to zabije!“ křikl Sauer. „Panebože, utečte,“ ozvalo se z davu ochotníků. Falešná prosebnice jen vzpurně zakroutila hlavou.

„Tedy se nedá nic dělat! Strhnout!“ zavelil Sauer a hasičský sbor se hned zapře patami do náměstí. Konopné provazy se napínají a socha z hrubozrnného pískovce letí po zádech z výšky třináct metrů sedmdesát tři centimetrů. Falešná prosebnice stačí včas utéct.

Na dlažbu dřepne si místo nosu těžká Mariina prdel. Sloup se rozbije asi na deset velkých kusů a stovky drobných úlomků. Několik rozjásaných lidí vyleze na podstavec sochy a triumfuje.

Další fackou uštědřenou už brzy po vzniku republiky českým a slovenským katolíkům bylo vyzdvihování reformátora Jana Husa. Tomáš Garrigue Masaryk, budoucí první československý prezident, se zasazoval o vybudování reprezentativního Husova pomníku již od roku 1890. Prosadit a vybudovat pomník dalo spoustu práce; trvalo to dlouhých pětadvacet let. A pak, tři roky po odhalení Šalounova pomníku na Staroměstském náměstí, přišel říjen a spolu s vyhlášením republiky rázem všechno bylo jinak. Hus dostal bezpodmínečnou zelenou. Masarykovy Čechy se po roce 1918 mění v Husistán, v zemi, v níž není obce bez Husova pomníku. Husovi vstříc šly spolu s desítkami dalších měst a vesnic i jihočeské Strakonice, ani ne desetitisícové město ležící ve vlněné krajině šumavského předhůří. O výstavbě se zde rozhodlo dne 2. března 1923.



Město kolem sebe i onoho památného dne poklidně šířilo svůj mizivý vliv. Kromě akciové společnosti Fezko Strakonice byla jedinou významnější strakonickou firmou Česká zbrojovka, a. s. založená v roce 1919, „čezeta“, jak podniku později říkali místní; období její slávy mělo teprve přijít. Než se tak stalo, Strakonice se příliš nelišily od dalších středně velkých jihočeských měst, kde vůli dávali najevo především Němci a Židé, což tehdy bývalo v zásadě totéž, alespoň pro Čechy určitě; s výrobou fezů začal ve Strakonících již roku 1812 židovský podnikatel Wolf Fürth, kterého kolem roku 1830 následovali bratři Weillové a punčochář Ignác Stein; roku 1850 vzniká závod pana Matyáše Zuckera; české průmyslnické schopnosti a zájmy zastupoval prakticky pouze cukrářský podnik Petra Bulaty. A dál? Největším majitelem nemovitostí ve Strakonících a okolí, jako by toho němčení nebylo dost, byl maltánský

řád, uvědomělými Čechy tradičně vnímaný coby katolicko-germánská náplava. Strakonice měly prostě řečeno po roce 1918 punc města maličko nečeského a maličko nečesko-bratrského. Husův pomník byl pro městečko takové pověsti jistě dobrým začátkem, rázným přihlášením se k účasti na budování mladé Československé republiky, založené na nacionálních a protestantských idejích.

Vhodné místo pro pomník se našlo v lokalitě na Dubovci, kousek od Strakonického hradu, v parku u soutoku říčky Volyňky s trochu mohutnější Otavou. Materiálem měl být oblíbený, poddajný pískovec. Za autora pomníku vybrala městská rada, ovládaná v té době Švehlovými agrárníky, litoměřického sochaře Bohumila Jíru, pětaticetiletého absolventa pražské Umělecko-průmyslové školy, jenž později vytvoří jeden grandiózní Masarykův pomník.

Ani politickým naladěním se Strakonicko v prvních letech po převratu ničím nelišilo od okolních regionů; to se už brzy mělo změnit. Odkládané komunální volby ve Strakonících proběhly počátkem roku 1924 a celostátně nejúspěšnější agrárníci v nich s pouhými dvěma sty hlasů zcela propadli. Zvítězila komunistická strana, což se na jihu Čech nestalo nikde jinde.



Sochař Bohumil Jíra se na Strakonicko přestěhoval asi čtyři měsíce po volbách, v červnu 1924. Strakonice pro něj nebyly neznámými vodami a důvodů, proč se na jih Čech vracet, měl jen pramálo (před nedávnem ve Strakonících vystoupil v nepěkné roli, jak uvidíme, až začneme mluvit o Jírově účasti v plánech zámožného Františka Němejce), leč Litoměřice i tak opouštěl s úlevou. Strávil v nich s několika přerušeními dlouhých pětaticet let a za tu dlouhou dobu se do svého okolí stihl výrazně a dosti negativně otisknout.

Narodil se roku 1888 jako čtvrtý z celkem pěti dětí. Otec Karel Jíra vlastnil v Litoměřicích malou barvírnu příze, později postavil první moderní kruhovou cihelnu v kraji. Roku 1903, po ukončení gymnázia, malý Bohumil přešel na c. k. odbornou školu keramickou v Bechyni, kterou v těch letech vedl profesor Alois Porges, známý Jírova otce. Bohumil navštěvoval obor kamnářský, pak přestoupil do třídy uměleckého hrnčířství. Tehdy ještě nikdo nepomyslel na to, že se jednou stane

sochařem, a Bohouškovi rodiče, mimochodem řečeno, by byli později zásadně proti tomu, aby se jím stal. Přesto si prosadil svoji a roku 1906 nastoupil ke studiím na Umělecko-průmyslové škole v Praze, konkrétně do speciálního oddělení pro figurální a ornamentální modelování u profesora Josefa Drahaňovského. O tři roky později odjel na roční studijní pobyt do Paříže. Cestoval po Francii za gotickými památkami a stýkal se s českými „Pařížany“ Španielem, Kubištou či Matějčkem. Roku 1910 se vrátil do Prahy a po otcově smrti v témže roce zmizel zpátky do Litoměřic, kde se od té doby po několik let živil drobnými uměleckými zakázkami. Žádná velká kariéra se nekonala.

Když ho roku 1914 odvedla rakousko-uherská armáda, pro Bohumila to možná byl dar z nebes. O dva roky později padl na italské frontě do zajetí. Zbytek války strávil v italském zajateckém táboře, ačkoli alespoň její závěrečnou část klidně mohl prožít jako hrdina v československých legiích; během oněch dvou a půl let v internačním táboře Santa Maria Capua Vetere u Neapole se Bohumil hned několikrát musel setkat s legionářskými náboráři; jejich nabídku však dle všeho odmítl.

Domů do Čech se vrátil bez větší tělesné újmy, stejně štíhlý a pohledný, dokonce se stejně pěkně upraveným knírkem, jako když odjížděl, ale jeho duše i slovník během války zhrubly. Zatímco celá republika oslavovala navrátilivší se legionáře, Jíra se stáhl do pozadí. Jeho zostuzenou a výčitkami pronásledovanou mysl na pár let zaujaly ženy, pivo a cynismus. Víra v potřebnost umění se vracela jen pomalu a mladý muž, uvyklý tesání do kamene, nasekal na Litoměřicku v poválečných letech dluhy jako hrom, dluhy, které ho nastokrát přerostly.

Na staré dobré Strakonicko, kde Jíra s Němejcem kdysi svými nezrváženými severskými pohyby zkalili tamní vody (o tom, jak sebou Jíra s Němejcem ve Strakonících mrskali, viz dále, jak už víme), sochař tentokrát dojel bezmála jako místní, v klidu a pokoji. Svět mu vycházel vstříc a pro Jíru netypické naladění alespoň v začátcích trvalo; agrárníci napravenému umělci zajistili vilku v Šumavské ulici na Podsrpu, jen kousek od poutního chrámu Navštívení Panny Marie Bolestné, a Jíra pokojně tvořil. Se svým Husem rád sedával na zahradě, během teplých a slunných dní v červenci a srpnu 1924 si pak skicář brával k řece Otavě. Pokud nekreslil, pokoušel se navrátit tvar a sílu své změkčilé svalové

hmotě. Zdánlivě oddlužen, žil v nadšení a s vírou v tichý, pracovitý, usebraný život. Místo alkoholu se nadchl pro detaily; všímal si zvrásněné kůry na stromech, prasklin na šálcích s čajem nebo třeba určitého slovního spojení v Lidových novinách, po němž se procházela mátožná vosa a které při opakovaném čtení, jemuž se do cesty pletlo vosí těličko, dostávalo vždy nový a překvapivě poetický smysl.

Takový život ke škodě národa nikdy nevydrží víc než pár měsíců. V září 1924 se vlády nad Jírovým životem opět ujala anarchie.

Ženu měl naposledy před více než třemi měsíci, někdy začátkem června. Vzal si ji zhruba na pomezí Opárenského údolí a sedla Malého Lovoše u Litoměřic, zhruba, jak říkám, to jest pěstí, a právě proto Jírovi pravděpodobně nebylo umožněno, aby si ji vzal opakovaně. Na Strakonicku mínil postupovat obezřetněji. Přesto už koncem října 1924 hlásí do Litoměřic svůj první strakonický zážez: „Byla to manželka jednoho místního agrárníka,“ píše Jíra v dopise. „A získat ji,“ dodává, „bylo úplně jednoduché. Ani svůj denní rytmus jsem nemusel změnit, představ si, Tomáši.“

Jíra se ve Strakonících pravidelně probouzel kolem deváté. Po tuctu kliků bosky odešel snídat. U jídla listoval v Lidových novinách, na jejichž aktuálnosti nijak nelpěl. Při slunečném počasí vyšel s novinami před dům, do něhož se po chvíli, bodnut mátožnou vosou, opět navracel. Masarykův Hus pro něj v těch dnech neměl téměř žádný význam; „sub utraque species“ tehdy pro muže souženého nedostatkem lásky nemohlo znamenat nic jiného než „smět tak vložití ruce své pod obě ňadra nějaké krasavice“. Mezi desátou a jedenáctou dopolední přesto Jíra na mučedníkovi chvíli pracoval a v jeho rýsujícím se díle krom několika dobrých nápadů shledáváme i vyjádření tehdejších nejvnitřnějších umělcových stavů: Na jeho črtách z tohoto období Mistr Jan Hus s biblí na hrudi a jednou rukou podivně skrytou pod pláštěm kdesi u podbřišku prosebně hledí k nebi.

Kolem jedenácté Bohumil Jíra složil dosud rýsující ruce, podíval se na zem a opatrně, aby nešlápl na žádnou ještě rozespalou mátožnou vosu, odešel do domu. Převlékl se, snědl oběd, spláchl čistý strakonický vzduch nekvalitním pivem z místního pivovaru, načež konečně z Šumavské ulice vyrazil na radnici či za architektem Pavlem Reitmajerem, s nímž spolupracoval na celkovém architektonicko-urbanistickém řešení Husova pomníku.

2.

Na předchozích stranách jsme vystoupali až do výšin Jírova uměleckého vytržení. Nyní musíme smělý let na chvíli přerušit. Někde pod námi je totiž slyšet mávání ještě jiných křídel. Je to jiný tažný pták, či snad „tažný pták jiného příběhu“, a taktéž před dosednutím krouží nad Strakonickem. Sestoupejme k němu a přisedněme si, protože tento níže letící opeřenec nese do Strakonice příběh Jána Juháse, otce našeho titulního hrdiny.

Ač se jedná o příjmení maďarského původu („juhász“ znamená „pastýř“), krev našich Juhásů byla, troufáme si tvrdit, čistě slovenská. Ján Juhás a všichni jeho známí předci pocházeli z obce Riečnica na Slovensku, z kraje při severozápadní hranici, jemuž se říká Kysuce. Charakter této oblasti na česko-slovensko-polském pomezí budeme postupně poznávat v dalších kapitolách naší kroniky, na tomto místě stačí říct pouze tolik, že Kysuce byla krajem zaostalým, chudým, agrárním, a to i na poměry tehdejšího vcelku chudého a zaostalého Slovenska. Lidé v tomto „tmavém kútu, do ktorého vedú prašné cesty“, žili hromadně v dřevěných roubenkách, klidně sedm v jedné místnosti, pěstovali len a brambory, na okolních kopcích pásli ovce. Mnozí se zabývali drátenictvím, jiní těžili dřevo. Přestože katolická církev cestu za práci vnímala jako jeden ze způsobů odnárodňování, z chudé Kysuce se už po desetiletí tradičně odcházelo do emigrace, buď do Čech, do Vídně, do Francie či do Ameriky. Kysuce byla hladová dolina a otec našeho titulárního hrdiny byl jedním z těch, kdo odsud utekli. Psal se rok 1922 a Jánovi Juhásovi, narozenému v Riečnici u Žiliny, chlapci s kaštanovými vlasy i očima a dubově houževnatým charakterem, dále s velkým zašpičatělým nosem a rozkošatělými končetinami, zkrátka tuctovému brunetovi samá ruka samá noha, spíše podvyživenému než obtlouzlému, bylo čerstvě osmnáct let, když se ze Žiliny vlakem vypravil do českého Pošumaví, konkrétně do náborového místa společnosti Fezko Strakonice.

Jánovi rodiče, otec Timotej a jeho žena Anka, stejně jako jedna z Jánových sester a kněz z nedaleké Nové Bystrice, byli zásadně proti tomu, aby Ján v Čechách nastoupil, mladík jejich zákazů nedbal. Koncem srpna 1922 odjížděl z žilinského nádraží směrem do Trenčína a odtud pak dál do Čech. Protože chtěl být správným mužem, po cestě mu za kr-

kem seděly ty správné mužské otázky: „Která to bude? A bude ochotná docházet v poledne k továrně, jestli tedy v poledne bude přestávka na oběd? Bude přestávka na oběd? A přinese mi moje milá po obědě něco na přilepšenou?“ Otázky jako ptáčci, kteří Jánovi ve vlaku cestou z kysuckého Assisi štěbetali u hlavy. Důležitá, ale drobná, odbytná zvěř. Kosi, vrabčácci. A mezi nimi, jako vznášedlo v hejnu labutí, jako labuť mezi kosy a vrabčáčky, otázka, co je to „fez“?

Ján byl v roce 1922 jediným Slovákem, který ve strakonickém Fezku požádal o místo. Bydlel s dvěma Čechy na ubytovně v Habrmannově ulici, mezi tratí Volary – Březnice a státní silnicí na České Budějovice, a ve fabrice dřel u šicího stroje. Přihlásil se do Federativní dělnické tělocvičné jednoty, odkud to byl už jenom krůček ke komunistům.

Pokud šlo o dívky, s jakousi Marií Jiříčkovou, sedmnáctiletou dcerkou majitelů koloniálu a kruhárny zelí v ulici Poděbradově kousek od hlavního náměstí, se seznámil už v září, jen dva týdny po nástupu do Fezka. Marie byla dívka stydlivá, zamlklá a snad i málo inteligentní. Ján se s ní poprvé potkal na zábavě, která na Podskalí následovala po slavnostním odhalení pomníku Františka Ladislava Čelakovského. Ten byl vztyčen na Celerýnově stráni na pravém břehu Otavy, v místech, kde Čelakovský psával svoji *Růži stolistou*, a za to, že Ján odtud nakonec šel nemluvnou Marii doprovodit domů, mohli spíše Jánovi druzi z Federativní dělnické tělocvičné jednoty než jeho upřímný zájem o ni. Byla to nuda. Pak se stalo něco, s čím nikdo nepočítal. Už byli skoro na náměstí, když Ján dívce zacpal pusu a odtáhl ji do dvora jednoho z domů.

Většina spermatu skončila v Marii. Ján se vyťasil nejen s tělesnou silou, nýbrž i se symbolismem, když dívku políbil dvěma dávkami, z nichž ta první šla symbolicky do spodní části, ta druhá symbolicky do hlavy. Toho dne uvedl dívku do zcela jiného stavu. Oční stíny, růž, rtěnka od Mariiny přítelkyně Kristýny, to všechno se hnulo, rozmazalo, rozjelo do všech stran. Dále Mariiny šaty, natržené. Dále její budoucí dítě, které k životu vyburcovala pravděpodobně právě tato nikoli hormonální, nedej bože citová, nýbrž jakási tezovitá, jednostranná bouře. Dále trocha spermatu ve vlasech.

Proč s ním tedy Marie zůstávala? Proč ho představila rodičům a proč mu dokonce hodlala porodit dítě, jež mělo být výsledkem zcela bezcitného, výše popsaného způsobu přenosu genetické informace? A proč zůstával Juhás s Marií, s tím polenem? Proč právě s ní, s tou ochablou hmotou, s tou placentou, s tou nádobou na sperma? Inu, proč ne. Juhás si řekl: „Pro začátek!“ Vždyť co by taky chtěl. Byl u bratrů Čechů v emigraci a musel se otáčet. Dřel. Našel si českou holku a – eh! – bojoval o úspěch.

3.

Mezi první souloží a představením Slováků rodině uběhl skoro celý týden, přesněji nekonečně dlouhých šest dní. Změny v životech Jána i Marie, jakož i Mariiných rodičů byly v onom čase tak převratné, že k představení mělo dojít mnohem dříve, ideálně už v neděli, v den prvního zprznění, i kdyby k zprznění mělo dojít až kolem půlnoci a k následnému představení třeba až nad ránem, kdy bývá spánek nejtvrdší, i tak se mělo zvonit, bouchat do dveří, neb alarmující žádá si alarmující; dcera se ze schůzek s Jánem vracela zmáčená, zvalená, pohmožděná. O svých zážitcích, jak bylo jejím zvykem, se však odmítala bavit.

Povolila až šestého dne, jak už jsme zmínili. Maminka Anežka Jiříčková, rozená Bulatová, narychlo uvařila sváteční večeři, tatínek Jindřich Jiříček si několik hodin před Jánovým příchodem zalezl do kruhárny, kde se pokoušel uklidnit. A Ján Juhás? Ten si při příležitosti první oficiální návštěvy u Maruščiných rodičů v klidu prohlédl nemovitost, možná i budoucí věno či dědictví, kdo to tehdy mohl vědět. A bylo to pěkné sousto, musíme uznat.

V přízemí domu na jedné z nejrušnějších tříd vedoucí z jihu k hlavnímu strakonickému náměstí se nacházel koloniál, v prvním a druhém patře dva samostatné byty, ve dvoře kruhárna zelí. Ve výloze zrovna viselo tablo obchodní školy. Ján se k němu sklonil a pár vteřinek si žáky a žákyň prohlížel. Vybral by si, zjistil. Pod tablem byla vyskládána mýdla a prací prostředky, což byl Jiříčkův nápad.

Obchod plný zboží. Před pultem sudy s nakládanými okurkami a zelím z kruhárny, na pultu plechovky se slanečky a matesy, jakož i sýry, nádoba s hořčicí a kostky droždí, máslo, sádla, tvarohu. Nad pultem na háčcích točený salám a buřty, vedle pokladny mlýnek na mák a váha, za pultem šuplata s kořením, regály na kávu a fošny s bochníky chleba. Na zemi koš na rohlíky, pytle s moukou, cukrem, kroupami, čočkou, hrachem a rýží, kousek dál bedýnky s lahvovanými limonádami a sodovkami, plechové kbelíky s marmeládou, u druhé stěny pak nářadí a domácí potřeby: hrábě, kartáče, košťata, smetáky. Ani jimi však výčet položek v onom na mnoho lidských situací připraveném skladu nekončí. Chybí v něm to nejdůležitější, což v našem případě byla tichá, stydlivá a v mnohých směrech nedostatečná Marie Jiříčková, vychovávaná k následnictví a toho času těhotná.

O svém novém stavu Maruška snoubenci pověděla jednoho listopadového dne roku 1922 na ubytovně v Habrmannově ulici. K oznámení došlo během proklínané pohlavní činnosti. Bylo to komické a tragické zároveň a stalo se to takto. Marie na zemi na zádech, Ján na Marii a buší do ní, když Marie z hloubi svého ponížení zakuňkala: „Budeme mít dítě.“

Budeme mít dítě? Juhás automaticky začal ke slovům přiřázet významy. „No dobře!“ pověděl nakonec. Brzy nato se přestěhoval z ubytovny do bytu nad koloniálem. A své jakés takés vítězství odešel oslavit ke komunistům.